

NAGY ISTVÁN 150.

2023. március 28-án lesz Nagy István festőművész 150. születésnapja. A várható programok előkészítéséhez szeretnénk hozzájárulni e vitairat-beszélgetéssel, amelyre hozzászólásokat, vitacikkeket várunk, hogy együtt juthassunk el egy árnyaltabb és differenciáltabb Nagy István értékeléshez.
Minden új adat, eddig föl nem tárt összefüggés és vélemény fontos!

KATEGÓRIÁKON KÍVÜL

Négy művészettörténész beszélgetése¹
Az igazi Nagy István című kiállításon, 2017.

A MissionArt Galériának *Az igazi Nagy István*² című tárlatán 2017. november 7-én – jelentős számú hallgatóság előtt – Jurecskó László művészettörténész, galériavezető Sümegi György, Szücs György (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Galéria) és Várkonyi György (nyugalmazott főmuzeológus, Janus Pannonius Múzeum, Pécs) művészettörténészeket kérdezte, s velük beszélgetett a kiállításról és Nagy István művészetéről.

Jurecskó László: Először Sümegi Györgyöt kérem, mondja el, hogy ez az anyag hogyan került ide, s miért éppen ezek a művek maradtak meg a család hagyatékában. S azután: hogyan értékeled ezt a műegyüttest?

Sümegi György: Ez több kérdés egyszerre. Az 1970-es évek közepén ismertem meg Baján ifj. Nagy Istvánt. Róla most már nyugodtan elmondhatjuk azt, hogy tulajdonképpen nemzeti hős, hiszen az 1956-os forradalomban betöltött szerepe miatt 8 évre ítélték, de a részleges amnesztia miatt kevesebbet kellett letöltenie. Ő egész életében sikeres futballista szeretett

volna lenni. Ágoston Vencel (aki Nagy Istvánt megfestette, a portré a kiállításban) a bajai tanítóképzőben tanuló ifj. Nagy Istvánnak – aki több hasonló intézetben is tanult – egyik munkájára azt mondta, hogy „Miért apád rajzát hoztad be?”. Ő eleve, ab ovo megutálta a festészetet, meg a minden effélével való foglalkozást. Mint mondtam: sikeres focista karrierre vágyott, de természetesen tisztelte az édesapja művészetét. Amit én tapasztaltam pl., készségesen segített édesapja műveinek az átnézésében, és a szülei szerezte hartai festett bútorokat önzetlenül adta múzeumba.

Balról jobbra:

Sümegei György, Szücs György, Várkonyi György és Jurecskó László

Hogy miért ezek a művek maradtak meg a család birtokában, az önmagában is sajátos történet. Először is köszönhető mostani őrizőinek, Ágnesnek és Lacinak, akik özv. Ifj. Nagy Istvánnétól, Eszter nénitől vették át a műveket. Hűségesen őrizték és ápolták Nagy István emlékét. S ezzel párhuzamosan ápolták Marcsa néni, özv. Nagy Istvánné sz. Umstadt Mária hagyatékát. Ő modellje is volt Nagy Istvánnak, itt is látható egy kalapos portréja, aztán egy szénrajz róla, valamint egy fontos pasztellkép abból az idő-

ből, amikor viselős volt Pista fiával. Mindent megtett a férjéért, a Pista fiától tudom, a Bakonyban hogyha vihar volt, meg esett, meg fújta a szél, ő akkor is fogta, tartotta a tábori festőállványt, hogy a férje dolgozhasson. Nagy Istvánnak csak és kizárólag tábori festőállványa volt, amin dolgozott, műterme soha.

Hogy ez az anyag így együtt maradhatott, annak sok oka van a család történetében is, hogy miért ezek, s miért csak ezek. Próbáltam utánajárni, hogy mely művek szerepeltek kiállításokon özv. Nagy

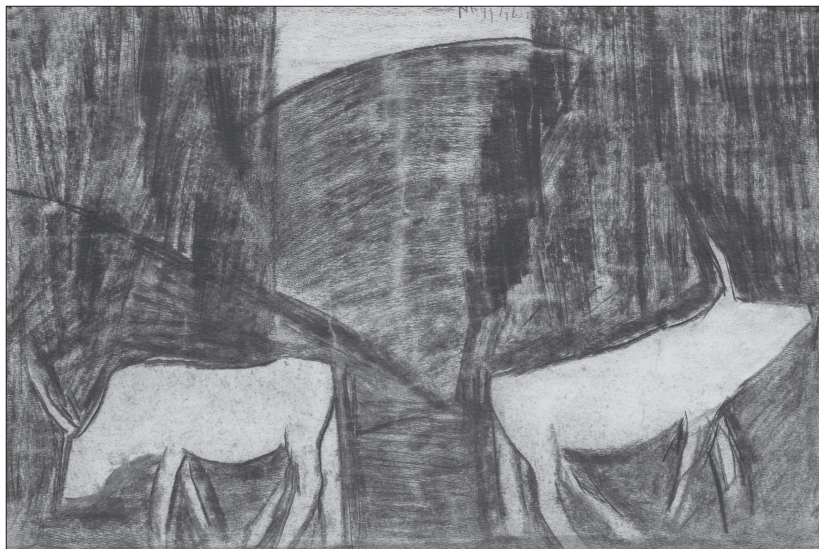
Istvánné és Ifj. Nagy István tulajdonából. Bizonyos, hogy mindig szívesen adták a náluk lévő műveket bemutatókra. Azt hiszem, hogy Eszter néni (sz. Ernst Eszter) akarta megvalósulásának vagyunk a tanúi. Valószínűleg volt valami érzelmi plusz, ami ezekhez a megőrzött művekhez tapadt, pl. a nagyszerű Csucsán festett pasztellhez. Az teljesen természetes, hogy a Nagy Istvánról festett Ágoston Vencel és ifj. Éber Sándor portrékat megőrizték. id. Éber Sándor is festett róla, amit Nagy István viszonzott az id. Ébererről csinált pasztell-portréjával, mindkettő a bajai Éber Múzeumban.

Valójában nehéz kiszárazni, hogy miért ezek a művek maradtak meg, azt hiszem, hogy nem véletlenül. Nyilvánvaló, hogy mindegyikhez, az Egry-karikatúrától kezdve az arcképeken át a bakonyi, erdélyi képekig és a késői pasztellekig valami emlék, fontos érzelmi kötődés fűzhetne Marcsa nénit, hogy ezek nem kerülhettek mások tulajdonába, még a bajai múzeumnak a férje halála után általa adományozott kollekcióba sem.

Jurecskó László: Azt nagyon fontosnak tartom, hogy ez a kép-együttes teljesen fölöleli az életművet, Nagy István korai korszakától egészen az 1930-as évek közepéig. Várkonyi Gyurihoz fordulok, aki a Műértőbe³ írt egy tanulmányt erről a kiállításról, pontosabban nem alapvetően erről a tárlatról, hanem

Nagy István művészettörténeti helyéről, elhelyezéséről, a művészete által fölvetett problémákról.

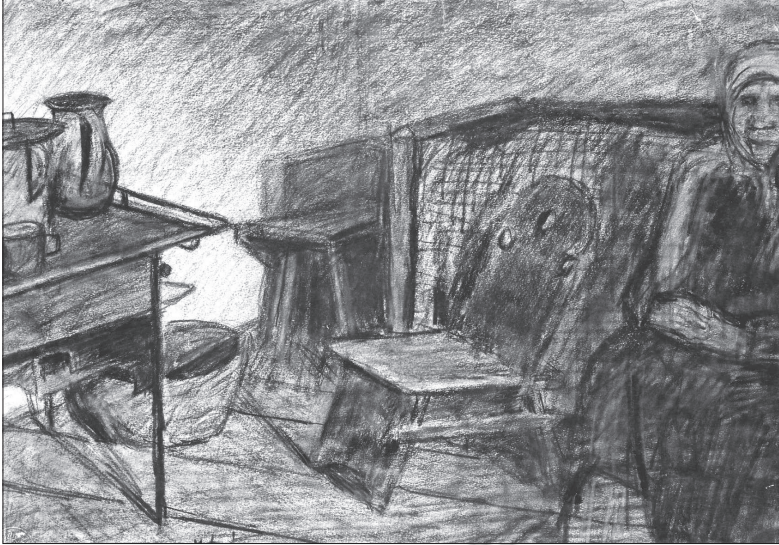
Várkonyi György: Gyerekkorom óta nagyon szoros kapcsolatban vagyok ezzel az életművel, noha soha nem írtam róla. S most vettem a bátorságot, hogy próbáljak elfogulatlanul ránézni ennek a kiállításnak az ürügyén egy olyan életműre, amelynek utóélete enyhén szólva is hullámzó. Utóélete alatt az 1937, Nagy István halála utáni recepciótörténetet értem, ami azért nagyon érdekes, mert hogy ennek az életműnek a művész életében dokumentálható szakmai recepciója diadalmenet, az egzisztenciális recepciója viszont teljes csőd volt. Ezek ismert tények. Ugyanakkor annak az utóéletnek, amiben egzisztenciális tények már nem játszanak szerepet, az a kulcskérdése, hogy miként illeszthető be egy olyan narratívába ez az életmű, amit magyarországi művészettörténetnek hívunk. Előttem mindig Fülep Lajosnak a Magyar Nemzetben, 1969-ben megjelent írása rémlik föl: Derkovits helye.⁴ Ennyi volt a cím, s ő akkor ezt megpróbálta megragadni. Sok párhuzamosság, hasonlóság van kettőjük – Nagy István és Derkovits Gyula – utóéletében, a két életműnek a befogadásában, a kiszorításában, értésében, félreértésében. Tulajdonképpen ezt a helyet kellene keresni. Ki kellene találni, hogy hol is kell beszélni róla, hova köthető. Semmi nem mű-

Nagy István: Tehenek, szén, papír, 28,5x42,5 cm,
1933, j.f.k.: „Nagy István”

ködik. Ahogy végül is a nagy kézikönyv⁵ besorolja: alföldi művészet, meg népies, magyaros törekvések, hát ez úgy, ahogy van, hülyeség. Ez a meggyőződése. Szerintem Nagy Istvánnak semmi köze ezekhez, mert nem követett tradíciót, nem volt „értékőrző”. Annak ellentmond az a fajta közvetlenség, amit ezeken a képeken látunk. Persze nem mindegyiken, mert a későieken átfordul a dolog, ott már nem voltak közvetlen, helyhez és időhöz köthető élmények. Azok már az emlékképeknek a monumentalitás irányába tartó feldolgozásáról és egy nagyon tudatos, mondhatni elvont szerkesztésről szólnak. Amit én jobb híján ma is érvényesnek tartok Nagy István képeire, az nem egyéb, mint

az, amire egy fölöttébb élesen látó kortársa és kollégája, Dési Huber István hívta föl a figyelmet: ő azt írta erről a művészetről, hogy amit kifejez, az „a vizuális rettenet”,⁶ s ez nagyon sokat mond. Valójában emiatt nehéz őt helyretenni egy sémákban gondolkodó művészettörténet-írásban. És még valami ezzel kapcsolatban. Épp a nagyon nagy, úgy szólván átható közvetlenség miatt úgy gondolhatnánk esetleg, hogy itt valami alanyi művészettel állunk szemben. Szó nincs róla. München, Párizs, Róma a tanulmányok állomásai. Münchenben Herterich osztályát látogatja s Herterich mutatja be Lenbachnak, akivel aztán együtt és csodájára járnak annak a művésznek, aki persze még messze

Nagy István: Anyám konyhája, szén, papír, 29,5x42,5 cm,
j.b.l.: „Nagy István 1914”

nem ezt csinálta, hisz 1898-99-ben vagyunk. Akkor még szó sem volt arról, amit itt látunk, s amiért most itt összejöttünk. Akkor meglátták benne az akadémiai mesterek a ma sem nem tudom pontosan, hogy mit. Mi együtt megnézhattük Csík-szeredában, a múzeumban Nagy István három korai aktrajzát, amelyeket Párizsban, a Julian Akadémián készített. Azok „rendes” akt tanulmányok, tehát az a helyzet, hogy egy teljes értékű akadémiai képzésben részesült művésznek az „elfajulásáról” beszélhetünk.

Jurecskó László: Akkor tovább folytatom Szücs Gyurival. Te rendezted a nagy erdélyi tárlatot,⁷ ebben az évben pedig az első világháborús kiállítást.⁸ S mindkét

helyen kikerülhetetlen volt Nagy István művészete.

Szücs György: Hogy kapcsolódjak Várkonyi Gyurihoz, azt hiszem, hogy a művészettörténészek kétféleképpen nyúlhatnak Nagy Istvánhoz, s én magam is kétféleképpen közelítem meg. Egyszerű a képlet: itt van egy festő, aki Erdélyben erdélyinek, Magyarországon pedig alföldi művésznek számít. Erdélyből nézve a csíki tájat festi, ottani portrékat, Octavian Gogát, feleségét és a kulturális élet néhány személyiségét az 1920-as évek derekán. Ugyanakkor elgondolkodtam azon, hogy ebből a sztereotípiából vagy kliséből hogyan lehet kilépni. Ha lexikoncímszót vagy összefoglaló művet írunk,

Nagy István: Férfifej, szén, fedőfehér, papír, 32x24,6 cm,
j.j.l.: „Nagy István 1914”

amikor egy művészre három-négy mondat jutna, legfeljebb egy bekezdés, szükségszerűen ilyen klisék állnának elő. De ha megnézzük, s megkockáztatom, 1918-ig többen voltak távol Erdélytől, mint ott, beleértve a világháborút és a világháború előtti tíz évet, a különböző barangolásait. Akkor már nem stimmel az az alapvető állítás, hogy az 1920-as éveknek eleje a választóvonal, addig Erdély, s onnantól kezdve Magyarország, ezen belül

később Baja. Itt már megbicsaklik a dolog. Nagyon lényeges esemény volt 1907-ben, a Könyves Kálmán Szalonban az Ifjúság című kiállítás. Együtt lép fel annak a generációnak idősebb s fiatalabb tagokkal a derékhada, akik már akkor és az első világháború alatt még inkább meghatározóak lesznek. A későbbi Nyolcak gárdájából Czigány Dezső és Márffy Ödön, ott látjuk a nagybányaiak közül a neósokat, Boromisza Tibort, Perlrott Csaba

Vilmost, Mikola Andrást vagy az alapítók plein air hagyományát inkább követő Börtsök Samut, kiállít Gulácsy Lajos, Sassy Attila, Egry József, másfelől Rudnay Gyula és Tornyai János. S ott szerepel egy Nagy István nevű művész, akit ebben a kínálatban akár elkaphatta volna a gépszíj, s a jól kitanult akadémiai képzettség után, mint a fiatalok egy jó része, lehetett volna valamelyik modernista vagy avantgárd irány követője. És nem lett, hanem Nagy István maradt. Nagyon érdekes, hogy egy adott pillanatban, abban a modernista közegben, amelyet a kortársak – Bölöni György és mások az írásaikban – is számon tartottak, mégis saját utat alakított ki. Jött a világháború, ami mindenki számára vízváltató. Akár az idősebb generációt nézzük, Vaszary Jánost vagy Mednyánszky Lászlót, a háborús élményeik más, és másképpen, de biztos, hogy módosították, mélyítették, részben eltérítették az addigi életművüket. S akkor itt van Nagy István, aki 1916-ban a Könyves Kálmán Szalonban már egy több száz műből álló kiállítást rendez, nem mindegyik katonaportré, de akkor már, 1916-ban teljes fegyverzetével, tájképeivel, portréival, csendéleteivel – jelen van. De 1916-ban rögtön már az is megragadható, hogy őt valójában mi érdekli. Az egyre szűkített portrékivágás, amin nem lehet elkalandozni a portré vagy egy katona háttérében, ahol he-

gyek vannak, meg háborús jelenet, s egy sztorit akarunk konstruálni. A látvány végletekig való tömörítésével – a kép széle még a fejbe is belevág – az ábrázolttal való feltétlen szembesülést követeli meg. Sümegivel egyszer beszéltünk erről: Mednyánszky tudta a képkivágatot annyira beszűkíteni, hogy az arc és a tekintet nem ereszti el a nézőt. Nagy István ezt szintén magától értetődően ismerte. Sokszor a képcímekben vagy a képen a neveket is feltünteti: szomszédom, földim, máskor konkrét neveket is ír. Inentől kezdve egyfelől személyes, másfelől pedig egy sokkal általánosabb képi dokumentum jön létre. Valamelyik szövegben olvasható is, hogy ő úgy tudott portrét csinálni vadidegen emberről, hogy a portré mégis pszichológiai mélységekbe juttatta el a nézőt.

Visszakanyarodva még egyszer az első világháborúhoz. Ott látható fönt, a bejáratnál Egry Józsefnek egy karikatúrája 1917-ből. Ő másol és másképpen volt frontszolgálatban, aztán jött a betegsége, ezért a Balaton környékén dolgozott. Az a karikatúra, amelyen egy lóverseny és az ahhoz kapcsolódó vicces szövegalkalás látható, ez a megközelítés a korszakban teljesen általános volt. Első pillanatban az ember azt mondaná, hogy olyan, mint Bíró Mihály, a híres plakátművész karikatúrája. Ismeretesek olyan vagonra rajzolt sziluettek, ahol a haditudósítókat – Molnár

Ferencet, Szomory Emilt és másokat – ugyanilyen pocakosnak, kövérnek, tehát karikatúrisztikusan ábrázolták. Az is első világháborús dokumentum, s nyilvánvalóan Egry József löverseny-látogatása is hátországi hangulatot ragad meg: a frontról hazalátogató Nagy István, Egry József, Vaszaryék a megfelelő kávéházakba és bohém környezetbe visszakerülve próbálták folytatni régi életüket.

Hogy a két életművet, Egryét és Nagy Istvánét összekapcsoljam, érdekes pillanat, hogy ők 1924-ben együtt festettek a Balatonnál. Ha az ember megnézi ezeket a súlyos, materiális, most csúnyán mondom, lapáttal rakodott és épített tereket, arcokat és komorságot és elképzeljük – megint csak sztereotípiák – Egrynek a könnyed, fényekkel átítatott Balaton-festésétét, akkor nagyon nehéz összekötni a két korszakát. Ugyanakkor – s ez itt most ennek a résznek a zárómondata is lehet – Egry volt az, aki leírta, hogy egy képtérből nagyon sokat kell elvenni, hogy ne legyen üres.⁹ Innen-től kezdve két ember, két művész megértésének alapját tudjuk ezzel a mondattal kifejezni.

Várkonyi György: Ha valakit ki kell szabadítani a ráragasztott művészettörténeti sztereotípiákból, akkor ez a két művész az. Akik egyébként sokat kocsmaztak együtt itt Budapesten, jó barátok voltak. Egryre mondják azt, hogy a Balaton festője volt. Ez nem igaz, vagy

csak részben igaz, aki ezzel intézi el, az már félre is értette. Fontos volt, hogy Te rámutattál, amit az ő – Nagy István - erdélyi korszakának tartanak, az sok mindent jelent, csak éppen nem az, ugyanúgy, ahogy Egry és a Balaton esetében. Az, hogy itt valamiféle székely mítosz lenne – tudjuk, van erre igény –, hogy ráakasszunk erre a művészre Csaba királyfitól a tiltott csíki sörig tartó pompás ikonográfiai íveket, hát a jó Isten mentsen meg ettől. Aki Nagy Istvánt – s ezt leírtam, de el is mondom – a legnagyobb székely művésznek tartja, az lekicsinyli. Mert a gyimesi és csíki havasokon átnyúló egyetemes távlatoktól próbálja megfosztani. Azt az embert – hogy az említett Műértő-cikk címét idézzem –, akinek a Bakony volt a Párizsa. Ez egy Ady sornak a kiforgatása. Erről jut eszembe, hogy a szomszéd aukciósházban most látható egy kiállítás: Párizs Budapest, ennek a vaskos katalógusában van egy tanulmánya Szeredi Merse Pálnak ezzel a címmel: Párizs, és akiknek nem kellett. Egryt, Gulácsyt és Kosztát emeli ki. De ott tanult Nagy István is még a századforduló idején, jó barátja, Egry később, 1906-1907 körül. Egyébként mindegyiküket Lyka Károly patronálta, meg Medgyessyt is, akivel Nagy István szintén jóban volt. És ha Kosztát is ide vesszük, újból ott tartunk, hogy kijelölhető egy kör, annak a kijelölésnek minden veszélyével. Mert

Nagy István: István fiam, pasztell, papír, 1931. j.j.l.: „Nagy István”

arra, hogy valaki Párizsban nem vette föl a kínáló pozíciót, vagy éppen beleállt (néha csak időleges érvénnyel), bizony mindegyikre tudnánk jó, vagy éppenséggel kiábrándító példákat mondani.

Sümegei György: Ma is létező a székely mítosz, aztán az a megfogalmazás, hogy Nagy István a „székely Rembrandt”. A másik kérdés, amivel hosszú ideje szembeüthetünk, az, hogy az erdélyi művészeti írásban gyakorta szerepel a „székely festőiskola” megnevezés, aminek sem a tartalmát, sem a terjedelmét nem írták le. Szerepét még valamennyire tudhatjuk, mert Zsögödi Nagy Imrére ragasztották rá elsősorban. Találtam egy Molter

Károly cikket az Erdélyi Helikonban, aminek az a címe: Székely festőiskola, ebben kijelenti, hogy „ezt az iskolát érdemes volt megindítani”.¹⁰ Ez teljesen természetes, mert az akkori történelmi szituációban, Észak-Erdély visszatérése után ezekre a kezdeményezésekre és mítoszokra is szükség lehetett.

Egy másfajta problémát vetek föl. Kós Károly 1928-ban írt róla az Erdélyi Helikonban,¹¹ és azt írja, hogy a legerdélyibb tájképet festi Nagy István, s ezzel befejezte a cikkét. Milyen az erdélyi tájkép, és hogyha ennek van középfoka – Kós szerint van –, akkor milyen a felsőfoka? Vagy előkerült, Szücs Gyuri emlegette jogosan: alföldi festők.

Nagy István: Feleségem kék ruhában, pasztell, papír,
43x28,5 cm, j.j.l.: „Nagy István 1926”

A mai, sajnos beszűkült, öröklött művészettörténeti kategóriákat állandóan le kellene porolni mindenkinek, és jönnek a következő generációk, és ők is szembesülnek majd ezekkel. Nagy Istvánt, Koszta Józsefet, Tornyai Jánost nevezik meg az alföldi festők első vonalában, meg Endre Bélát, Rudnayt. De Nagy István és Koszta is Erdélyből jött, érdekes módon. Hogyha az 1960-as éveket nézem, s azt, hogy itthon milyen hatása volt – persze

Erdélyben Kuszto Endrétől sokan dolgoztak hasonló modorban –, akkor Németh Józsefet mondhatom a 60-as évekből, aki zselici, ő sem alföldi.

Nagyon nehéz ezeket összevetni. S itt most a vándorfestő. Magyarországon rajta – s Mednyánszky-n – kívül vagy utána nem volt hasonló vándorfestő. Voltak a 19. században ilyenek, megbízástól megbízásig, s tudjuk azt, hogy Barabás Miklós is vándorolt, ő udvarházról udvarház-

ba, meleg szobákba és kitűnő ellátásokba. Vagy gyalog ment Kádár Béla Párizsba, mert nem volt pénze. Borsos Miklós meg Pohárnok Zoltánnal Firenzébe, mert sok tanulságos élvezet lehetett megcsinálni tavasztól őszig. Hajnal János is gyalog ment először Itáliába. Nagy István vándor-életmódjában valószínűleg nemcsak a motívumokat, hanem ugyanakkor, ugyanolyan intenzitással saját magát is kereste. Vándorlásának az olthatatlan érdeklődés, fantasztikus kíváncsiság, a mindig újat megismerni, addig át nem élttel szembesülni volt az alapja. Igaz, hogy nem keveset volt a hegyekben, hiszen tíz évig szinte ki sem mozdult a havasokból. Lykának, meg Lippichnek írja, hogy adjanak ösztöndíjat, mert bajban van, sehová nem tud eljutni. A háborúig, 1900-tól, 1901-től ott volt a havasokban.

A fölvetett vándorfestőségről bármelyik kollégánk is megpróbálta valamikor megmérni, hogy mit jelent ez? Nincs műterme, van egy táborig festőállványa, van egy egyszerű, húzni-vonni, cipelni való festőkészlete. És gyorsan készül a mű. Én egyszer Kunszentmiklóson, Gál Sándor festőművész szomszédságában a 70-es évek elején találtam két Nagy István portrét, s megkérdeztem a nénit, hogyan készült a kép. „A férjem rendelte meg, hogy legyen rólunk. Itt volt a festő, nem sokáig készült, de érdekes volt, ahogy rólam csinálta

a pasztellt. Egyszer megállt, nem mondott semmit, de látszott rajta, hogy feszült. A konyhában készült a kép, ő odament az ablakhoz, s a rajta lévő kadmiumsárga függőnyt lerántotta és a nyakamba tette”. A kadmiumsárga ott van a képen. Biztos vagyok benne, hogy még a megrendelt portréknál is törekedett arra, hogy legyen bennük valami egyéni. Én ezt nagyon jellemzőnek tartom róla.

Ez a kunszentmiklósi eset is a vándorfestőségébe tartozik. Egy 1920-as Wolfner József levélből¹² tudjuk, hogy elindult az Alföldre festeni. Ez is különös kérdés, hogy miért kell Alföldet festeni a Wolfner-cég megbízásából – akkor már szerződésük volt – Trianon után. Vagy ott van a másik fölfejtetlen kérdés: sokan leírják, hogy Keleti Gusztáv fölfedezte a homokmégyi néptanítót. Nem sértált Keleti Gusztáv Homokmégyen, valószínű, hogy a fővárosból sem mozdult ki. Valaki talán közvetítette, fölhívta rá a figyelmét, hogy itt, Kalocsa mellett, a kalocsai érsekség iskolájában van egy tehetséges rajzoló.

A vándorlás: az Alföldön festett 1920 ősztől, Mezőtúron, Csongrádon, Szentesen – ahol Kosztával is találkozott –, képekkel is bizonyítható ez. Érdekes módon, alig szignálja már a műveit, csak a nevét írja, már alig fordul elő évszám a későbbi munkáin. Majd az 1923-as nagy kiállítása után – amit szintén

Nagy István: Barna kendős menyecske, pasztell, papír,
1924, j.j.l.: „Nagy István”

Wolfneréknek köszönhet – kerül el a Dunántúlra. Először Gyúróra, Gyúrói Nagy Lajos író, evangélikus pap parókiájára. S ehhez még egy adalék: Marcsa néni elmondta egy interjúban, hogy volt az első férjének, Joecklnek – aki hadiszállító volt – egy művésztársasága. Amikor eladott valami nagyobb tételt, mindig kikötötte, hogy a vevő vásároljon az ő festőitől a kéznél lévő

képekből. S muszáj volt vásárolni, így is segítette őket Joeckl. Ő egy jó kedélyű, mulatozó figura lehetett, ahogy a róla készült Nagy István festmény is mutatja. Marcsa néni ismerteti a Joeckl-féle társaság résztvevőit, s Egry József is leírja ugyanezeknek, az általa Fészek-társaságnak nevezetteknek a névsorát.¹³ Köztük Gyúrói Nagy Lajost is megemlíti, vagyis nem

ismeretlen helyre, hanem ismerőshöz ment Nagy István, aki befogadta. Wolfner megírja neki, hogy Mezőtúron melyik nagyságos aszszonynál foglalt neki szállást. Tehát nem szállást kéregetett vándorként, hanem előkészítetten, fix helyekre ment. A gyúrói út aztán maga után hozza a balatoni 1924-eset, de nem tudjuk, hogy hol festettek. Kene-sén például biztosan, mert vannak e helységnévvvel megjelölt, kiállított művei. S azután 1926–27 a Bakony, s ilyen módon lehet talán évekkel, évszámokkal és helyszínekkel azonosítani a műveit.

Ugyancsak fontos kérdés az egyszerre vagy együttfestés problémája. Rippl Rónai veti föl először, amikor Maillolhoz kerül – ahogy az emlékezéseiben írja –, a tenger intenzív kék színe indította el, hogy a képeket nemcsak egyszerre kell megfesteni, hanem színek erejét is fokozni kell. S ki az, aki egyszerre fest a magyar művészetben? Szücs Gyuri idézi, hogy ezeröttszáz művet festhetett a havasokban. Akkor utána még ezeröttszáz legalább, tehát összesen háromezer. S egyszerre festi, nincs ideje rá, nincsenek hetek, hónapok, hogy mérleljen, hogy javítson, hogy visszavegyen.

A korábban említett késői, nagyon sajátos, emlékezetből festett képek sorozatáról Pista fia írja, hogyha erdélyi képet festett az apja, akkor ő mindig az erdélyi nagymamát emlegette. A betegség és más egyéb okok miatt helyhez kötött,

nem mozdult már, nem keresett új motívumokat s embereket. Ezek az életmű legkülönösebb művei, s még mindig nem szembesültünk velük a teljességükig, a leglényegükig eljutva. Talán Reményik Sándor Atlantisz harangoz című verse megsejtet valamit a világból:

*„Mint Atlantisz, a rég elsüllyedt ország,
Halljátok? Erdély harangoz a mélyben.
Elmerült székely faluk hangja szól
Halkan, halkan a tengerfenéken.
Magyar hajósok hallgatóztatok,
Ha jártok ott fenn fürgeteges éjben,
Erdély harangoz, harangoz a mélyben.”*

Jurecskó László: Az tény, hogy a világháború előtt Erdélyben, elsősorban Székelyföldön fest különböző helyeken és a 20-as évek közepén-derekán visszatér, de nem Csíkba, hanem Kolozsvárra, Kolozsvár környékére. S ebből is látszik, hogy nemcsak a székely etnikum, székely táj érdekli, hiszen ugyanúgy festi a magyarokat, mint a román parasztokat, Kolozsvár környéki vagy csucsai tájat, vagy bárkit és bármit. A kolozsvári visszatérése alapján nem jelenthetjük ki azt, hogy ő csak erdélyi, székely festő lett volna.

Szücs György: Nagy István eleve Medgyessyt, Egryt, Kosztát emlegette, mint akikre ő figyelt, akiket komoly művészeknek tartott. Aztán Tornyai Jánost, aki prote-

Nagy István: Erdőbelső, szén, papír, 68x49 cm,
1927 k., j.b.f.: „Nagy István”

zsálta őt a bajai Éber-családnál. Pillanatokon belül ki tudunk alakítani egy olyan – lehet, hogy egy újabb mítosz alapjául szolgáló – tömböt, a szűkszavú, drámai, balladisztikus, nem az urbánus, városias megközelítést előnyben részesítő, hanem egy belső világot kifejezni akaró csapatot. Ennek tagjai egyébként ténylegesen léteznek, de nem kell őket feltétlenül alföldi vagy másfajta csoportba osztani.

Már az elején elhangzott, hogy Nagy István egyfelől nem igazítható izmusokhoz, ellenáll különböző besorolásoknak, másfelől az a művész, akinek a hatása megragadható, talán egészen napjainkig. Szoktuk emlegetni az erdélyi művészet kapcsán, hogy ránézésre rögtön Kusztoz Endre jut eszünkbe, aki annak a generációnak a tagja, amely az 1950-es években, a romániai szocialista realizmus után elkezdte keresni az elődeit. A két

Nagy István: Csucs, pasztell, papír, 66x49 cm,
1926, j.j.l.: „Nagy István”

háború közötti korszakra is visszanyúltak, és akkor egy rövid ideig, talán egy évtizedig hozzá tudtak jutni olyan külföldi folyóiratokhoz, a könyvtárakból olyan kiadványokhoz, albumokhoz, ahol modernnek számított az 1950-es évek után az impresszionizmus, a posztimpresszionizmus, Van Gogh és társai. Ezek egyike lehetett az őket Nagy Istvánhoz elvezető kapcsolódási pont. A nagyon sűrű, grafikus, a képet betérítő festésmód nemcsak

Kusztos Endrénél, hanem az akkor kibontakozó festők korai időszakában is kimutatható. A marosvásárhelyi generációból Simon Endrét vagy a korán elhunyt Sükösd Ferencet említhetjük. A marosvásárhelyieknél megragadható egy olyan expresszív, de másfelől tömbszerű, lekerékítő, primér formákkal dolgozó társaság, amely aztán tanárként kineveli a következő generációt. Nagyon érdekes, hogy ebbe a „tömbszerű” vonulatba a zsögödi

Nagy Imre nem igazán szorítható be, mivel Budapesten tanult, az ő lekerekített, plasztikus, szobrászias formái inkább az Aba-Novák Vilmos–Patkó Károly baráti kör formaképzéséből és Nagybányából táplálkoztak. Később festészetében egy színes, festői, inkább vékony ecsettel megformált, részletező megközelítést alakított ki. Míg Nagy István megőrzi a világ leegyszerűsítő leképezését. Ugyanakkor e kiállítás képein is láthatjuk, hogy néhol kontúros, de puha és festői, máshol pedig azt érezzük, hogy szinte kivágott sávokból van a kép felépítve. Ő is képes egy síkობól építkező képi világot kialakítani, és képes a nagyon intenzív kézmozgással – szénrel vagy ecsettel – a felület grafikai hatású szövetét létrehozni. Idéztem Egry Józsefet a redukciónról... Nagy István húzott egy vonalat, az a horizont, alatta van valami, a föld vagy a víz síkja, ami fölötte van, az meg az ég – így dekódolható a „minimum-kép”. Ugyanakkor az esernyős képnél és más műveknél is olyannyira bedolgozza a képet, hogy szinte csak feketeség látszik. Akkor a művész lelkiállapota és a motívum azt kívánta, hogy egy teljesen bedolgozott felület szülessen, ami a hagyományos értelemben szinte már nem is kép. A két szélső pont között, a „minimum-kép” és a teljes felületi bedolgozottság közötti skálán bármit képes volt megcsinálni, és ezt a hagyományt a mai napig éltetik

az erdélyi művészek. S lehet, hogy áttételeken vagy közvetlen kapcsolatokon keresztül Kohán Györgyön, Diószegi Balázson, Németh Józsefen át ténylegesen létezik egy olyan alföldi festészet, amely rokonának, de mondhatjuk azt is, hogy valamilyen eredőjének tekinti Nagy István művészetét. Szép mementója ennek Diószegi Balázs Nagy István temetése című 1946-os festménye.

Várkonyi György: Térjünk vissza most ehhez a kiállításhoz. A fölöttem lévő képről pontosan tudjuk, hogy Csucsán készült. A másíkról, amelyeknek két változata is van, pontosan tudjuk, hogy a Bakonyban készült. Ha ezt nem tudnánk, megmondaná valaki, hogy ez utóbbi nem Erdély? Nyilvánvalóan provokatív a kérdés, és nyilvánvaló, hogy a válasz is. Mi itt tulajdonképpen egy festői nyelvet azonosítunk egy tájegységgel. Nem ilyen egyszerű a dolog. Mert amikor Csíkmindszenten voltunk Sűmegi Gyurival és Jurecskó Lacival, én szétfotóztam magam abban a tájban, mert azt mondtam, hogy ez az, hát itt van, ott jönnek a birkák szemben, meg ott a tehének tódulnak. Az valami eszméletlen gyönyörűség, csak hogy látnunk kell, máshová is áttehető az a bizonyos vizuális rettenet. Emlegetted Zsögödi Nagy Imrét és más erdélyieket. Viszont van itt valami nagyon fontos: az, ami Nagy Istvánnál nincs. Nincsenek külsőségek. Nincs kosztüm, álruha, nincs ismertetőjel, semmi. Míg a hozzá

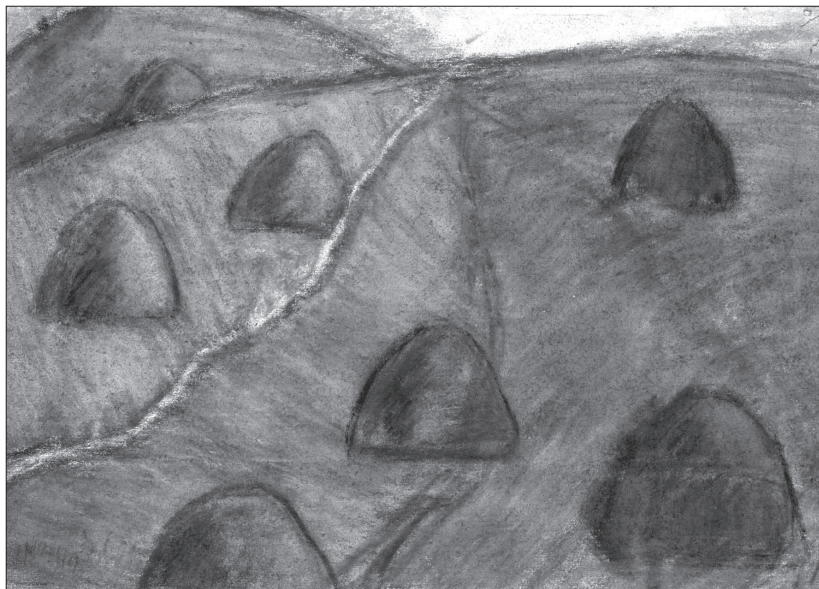
Nagy István: Női portré (Szabó Vera?), szén, papír,
44x30 cm, j.j.l.: „Nagy István 919”

hasonlóan a csavargó művész topozsaként kezelt Mednyánszky báró mit is csinált? Képes volt maga is beöltözni, hogy elvegyüljön. Rudnayról nem is beszélve, aki például kozáknak öltözött be egy-egy önarckép kedvéért. No, ez a színház Nagy Istvánnál nincs.

Egyetlen dolgot még. Az egyszerre festésről. Rippl-Rónai írja 1911-ben a Nyugatban megjelent

emlékezéseiben ezt az egyszerre festést. Hogyha fél óra alatt nem tudom a képet megfesteni, akkor levakarom és újrakezdem. Ugyanott olvasható az, hogy hogyan is kreálta ő ezt az élményt? Befestette a falakat a Róma-villában olyan színekre, amiket ő látni akart a képein (vö: kadmiumsárga kendő).

Sümege György: Rippl a sötét, fekete képeinek a korszaka után ju-

Nagy István: Boglyák, pasztell, papír, 30x40,5 cm,
1927, j.b.l.: „Nagy István”

tott el Maillolhoz, a tengerpartra, és világosodott ki a palettája. A Nagy Istvánéhoz szellemiségében közelinek gondolom a Tóth Menyhértét, aki feketék után jutott el a fehérhez. Nagy Istvánnál, a késői képeken is nagyon érdekesek a fehérek. Ezeken nem beszélhetünk hagyományos értelemben térről és perspektíváról, tulajdonképpen mélyülésről, hanem pici síkok egymás mögé rétegzett feszültsége képezi a felületet.

Ha most mindennemű politikai felhang nélkül kellene röviden meghatározni, akkor talán azt mondhatjuk, hogy Nagy István bizonyosan nemzeti és Kárpát-medencei alkotó.

Jurecskó László: Nagy István elfogadásához vagy befogadásához érdemes megnézni, hogy Erdélyben, vagy Magyarországon milyen múzeumokban vannak művei. Erdélyben két múzeum nagyon fontos, a marosvásárhelyi és a kolozsvári. S az utóbbi időben a csíkszeredaiak is igyekeztek minél több művet vásárolni, hogy Nagy Istvánnak méltó emléket állíthassanak. Magyarországon van a Magyar Nemzeti Galériában, Baján, Kecskeméten és Pécsset.

Sümegei György: Az erdélyiek közül talán a legkvalitásosabb a marosvásárhelyi, azt a nagyszerű anyagot Aurel Ciupe gyűjtötte, amikor ő ott múzeumi őr volt az 1930-

Nagy István: Erdőrészlet, ceruza, papír, 15x19,6 cm,
j.j.l.: „Nagy István 1914”

as években. Az az Aurel Ciupe, aki szinte egyszerre lépett be 1916-ban a nagybányai művésztelepre Bernáth Auréllal. Ő román művészként remekül beszélt magyarul. Az fontos és nagyszerű, hogy a Csíki Székely Múzeum intenzíven kezdett Nagy István művek gyűjtésébe. Amikor ott együtt voltunk 2007-ben, akkor arról is szó volt, hogy a csíkmindszenti Nagy István Emlékmúzeumnak kiszemelt házban majd lesz egy Nagy István kiállítás. Ez tíz év alatt nem jött létre, csupán reprodukciók mutatnak ott valamit a művészetéből. Ez azért is fájdalmas, mert erdélyi képzőművészek szűkebb pátriájában emlékkiállítások, emlékmúzeumok létesültek,

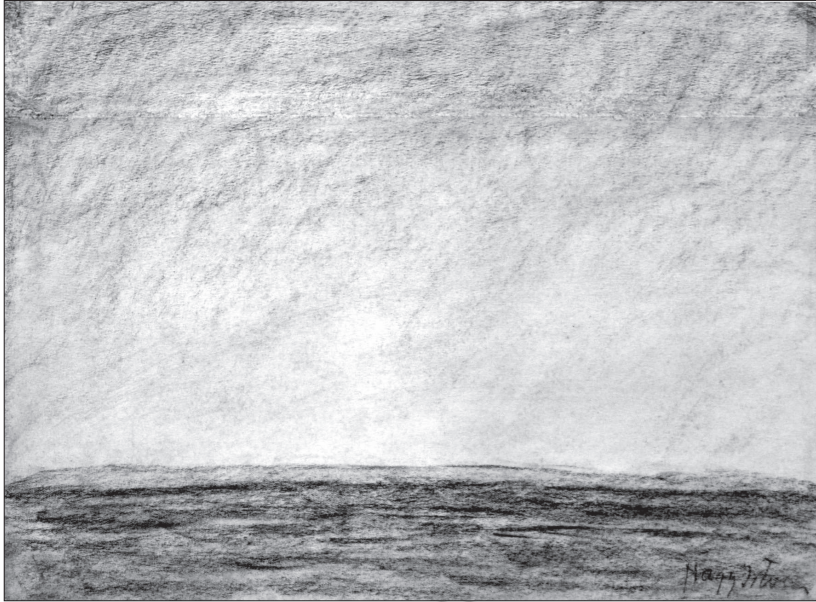
de egy Nagy István állandó kiállítás még nem tudott létrejönni, pedig éppen a MissionArt Galéria is gyűjtött magyarországi műgyűjtőktől, s még ifj. özv. Nagy Istvánné, Eszter néni is adott pénzt erre a célra. Én megéltem azt az 1970-es években Baján, hogy Miskolczi Ferenc festőművész rajongva beszélt arról, hogy az ő életcélja a Nagy István Képtár megvalósítása. Örömmel láttam, hogy egy kortársa, egy festő kollégája, Miskolczi Ferenc festőművész milyen lelkesedéssel állt hozzá ehhez a fontos tervhez.¹⁴ Nem mindig van a kollégák között ilyen nagy egyetértés és a másik föltétlen elismerése. Ugyanezt nem éreztem Erdélyben Nagy István körül.

Nagy István: Ősz a Bakonyban, pasztell, papír, 42x57,5 cm, 1927–28, j.j.l.: „Nagy István”

Szücs György: A születése centenáriumán, 1973-ban Marosvásárhelyen rendezett kiállításán több mint százötven művet állítottak ki és még vagy kétszázat felsoroltak,¹⁵ amelyek nem kerültek falakra. A marosvásárhelyi és kolozsvári múzeumból és negyvennégy magántulajdonból került ki a kiállítás. Erdélyben a Nagy István-anyag többsége magántulajdonosoknál van, ami talán a művész vándor életmódjának köszönhető. Az csak az egyik magyarázat, hogy talán volt egy „ellapadása” a Nagy István iránti erdélyi érdeklődésnek. A másik szempont a muzeológusi. Sokkal kevesebb az olajkép, ami

folyamatosan kiállításban tartható, mint a papír alapú mű, aminek kötött idejű a bemutathatósága. Csikmindszenten, egy a szülőházához teljesen hasonló – az nem maradt meg – emlékházban szó volt erről. A fotók is meghullámosodtak, mert klíma nincs, hiszen egy rendes falusi ház, amit bútorokkal berendeztek, amivel végül is a kegyeleti lépés megtörtént. Oda sajnos eredeti műtárgyat műtárgyvédelmi okokból nem lehet kirakni, bármennyire jó lenne ott Nagy István jelenlétét megoldani. Kérdés inkább az, hogy ebből a gyűjtögetésből hogyan lehet elérni, hogy a Nagy István-művek folyamatosan jelen legyenek állan-

Nagy István: Balaton, szén, papír, 22x30 cm,
1924, j.j.l.: „Nagy István”

dó kiállításokon. Hála Istennek, most már az erdélyi múzeumok többsége, Kolozsvártól Aradon keresztül törekszik arra, hogy az állandó kiállításáról ne mellőzze és raktárba száműzze, hanem lehetőség szerint szimplán turisztikai szempontból, akár hagyományőrzésből vagy más okból bemutassa a gyűjtemény egészét, tehát a korai időszakban gyűjtött magyar műveket is. Azt tapasztaltuk, hogy Csíkszereda tizenvalahány évvel ezelőtt kezdett észbe kapni konferencia-rendezéssel,¹⁶ kiállítással¹⁷, hogy Nagy Istvánt egy kicsit visszahonosítsa. Hogy evidencia legyen: származása, alkotóhelyszíne

ugyanolyan tradíció Erdélyben, ha úgy tetszik Romániában is, mint Magyarországon.

Várkonyi György: Egyébként a románok teljes mértékben magukénak érzik Nagy István művészetét. Meggyőződésem, hogy az egyik legjobb cikk, amit valaha írtak róla, az a román költő-filozófusnak, Lucian Blagának a hihetetlenül érzékeny szövege.¹⁸

Egy teljesen más mezőből közelítsük még meg. Muzeológus pályám elején rendszeresen mentem gyűjtőkhöz megismerni a gyűjteményeiket. Ez ma már nehezebb feladat lenne, a gyűjtés maga is megváltozott. A néhai Rácz István

Nagy István: Téli Bakony, pasztell, papír, 50x70 cm,
1926, j.j.l.: „Nagy István”

gyűjteményét a végleges állapotában láttam. Voltak korábbi dolgai, amelyeket fölülbíralt, pl. Gadányitól, akiről írt is kismonográfiát, volt egy jelentős kollekciója, amittől akkorra már megvált. Mi volt ott? Őt Vajda Lajos, néhány Ország Lili, öt Bálint Endre és bivaly erős Nagy Istvánok, pl. a Kaszálók az egyik falon és a Gulácsynak a Dal a rózsatőről című képe 1904-ből. Ezek valami hihetetlen, otthonos, gyönyörű egységet képeztek. Vagy a Kolozsvári gyűjtemény Győrben, ami az akkori kortársakra volt elsősorban építve. Fantasztikus Korniss-anyag, Keserű Ilona, Deim Pál és El Kazovszkij, akivel azután be is

fejezte a kortárs gyűjtést. Az egyik kép viszont, amelyikért talán a legjobban rajongott, az a Bamba volt, Nagy Istvántól. S lehetne sorolni az igazán nagy gyűjtőket abból a generációból, akik már nem élnek, de mindegyiknél voltak fontos Nagy István művek.

Jurecskó László: Erdélyben Kolozsvár volt a centrum, ahonnét szétterjedtek a képei s nem Marosvásárhely, amelyik múzeuma gyűjteményébe Ciupe Erdélyből vásárolt képeket. S visszatérve, hogy kinél volt Erdélyben, amikor dolgozott. Kolozsváron Náthán Mórnál, Csucsán pedig Octavian Gogánál, aki az első belügyminiszter volt az

egyesülés után. Ő ugyanúgy beszélt magyarul, mint mi mindannyian.

Amit az előbb említettél, hogy a románok is el tudják fogadni. Valószínűleg itt van a kulcsa Nagy István művészetének. Egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy csak egy vérbő székely művész, akinek ilyen vagy olyan nemzeti sajátosságai vannak, mert a románoknak és a román gyűjtőknek is ugyanolyan fontos volt. Hiszen Kolozsváron több olyan gyűjtőnél jártunk, akinek nem volt magyar gyökere, de Nagy István művészetét magáénak érezte és gyűjtötte. Ez kiegészíti azt, amit Te mondtál, egy jó magyarországi gyűjtemény jóformán elképzelhetetlen volt Nagy István mű nélkül, és ugyanez vonatkozott a jó erdélyi gyűjteményre is.

Várkonyi György: A Kárpát-medenceiségről. Én abban a bizonyos cikkben megpróbáltam leírni, hogy egy térség jellegét hogyan tudta Nagy István megragadni. Térségen természetesen nem a Székelyföldet kell csak érteni, vagy nem a zsinóros-mentés magyarságot, hanem valami mást, amit mindenki érezhet, nemzeti érzület nélkül is.

Szücs György: A szabadkai múzeumban is van képe, Duranci Béla kutatta az ottani munkásságát. Többször elhangzott itt Kolozsvár és a Wolfner-féle szerződés és mecenatúra. Kolozsváron Náthán Mór nevű ügyvédnél, aki mániákusan imádta Nagy Istvánt, külön szobája volt a festőnek. Náthán Mór

élettársa, Szabó Vera szobrászművész Nagy Istvánt meg is mintázta. A 2015-ös erdélyi kiállításon a kolozsvári Művészeti Múzeum gipsz példányát állítottuk ki. Amíg Náthán Mórnak volt pénze és kapcsolatai, beajánlotta Lucian Blagához, Gogához, a kolozsvári intellektuális környezethez, írókhoz, szerkesztőkhez. Illetve Náthán Mór is sokat vásárolt tőle, aztán tönkrement, a gazdasági válság miatt elfogyott a vagyona, de előzőleg nagy szalont tartott a támogatói kör számára, ami Nagy Istvánt Kolozsvárhoz kötötte, és innét lehetett a különböző műtárgyak szétáramlását megfigyelni. Aurel Ciupe, vagy Ciupe Aurél, ő valóban fontos figura, mert 1925 után a kolozsvári művészeti intézet tanára, majd Désen, Marosvásárhelyen is dolgozott. A két kultúra ismeretében, a művelt kétnyelvűség magatartását a saját környezetében is tudta terjeszteni, s a gyűjteményében kulcsszerepe volt Nagy Istvánnak, ahol békésen megfért a román művészekkel és például Mattis Teutsch Jánossal.

Jurecskó László: Kolozsvári magyar és román művészek szerették volna megnézni, hogyan készít Nagy István egy portrét. Ezt megszervezte Náthán Mór, az utcáról felhívott egy paraszt embert, s Nagy István nem állította be, hagyta, hogy fél fenékkal ülve feszengjen a széken. Fogott egy kar vastagságú szenet, két kanyarítással megrajzolta a fejét, aztán

feltette az orrot, a száját, a szemet, két függőleges vonallal a nyakat, majd a vállakat és utána kézzel bedörzsölte az egész anyagot, majd belemarkolt a cipősdobozban levő pasztellkrétái közé, először még kiválasztva egy színt, aztán szinte öntudatlanul a többit, feltette, majd

öklével beledolgozta a képbe. Végül szénnel megerősítette az alapvető részeket. Amikor odasereglettek, hogy megnézzék az alkotását, Nagy István már nem volt ott. Lent ült a kocsmában és itta az italát, nézte az embereket, hallgatta beszélgetésüket, neki ez volt a pihenés.¹⁹

Jegyzetek

- 1 A beszélgetés szerkesztett, a legszükségesebb jegyzetekkel kiegészített változata.
- 2 A kiállítás katalógusa: Az igazi Nagy István. Bev.: Sümei György. MissionArt Galéria, Bp., 2017.
- 3 Várkonyi György: Akinek a Bakony volt a Párizsa. Műértő, 2017. november, XX. évf. 11. sz. 10.
- 4 Fülep Lajos: Derkovits helye. Magyar Nemzet, 1969. április 13., 15., 16. XXV. évf. 84. sz. 13., 85. sz. 4., 86. sz. 4.
- 5 Magyar művészet 1919–1945. Szerk.: Kontha Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1985. 295–297.
- 6 Dési Huber István: Nagy István, a festő. Korunk, 1937. május, 12. évf. 5. sz. 396–399.
- 7 Sors és jelkép. Erdélyi magyar képzőművészet 1920–1990. Kat. Szerk.: Szücs György. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 2015.
- 8 Művészek ágyúdőrgésben. Erdély az első világháborúban. Kat. Szerk.: Szücs György. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 2017.
- 9 Egy breviárium. Szerk.: Éri István. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 1973. 162.
- 10 Molter Károly: Székely festőiskola. Erdélyi Helikon, 1941. augusztus, 11. évf. 8. sz. 540–541. Bordy András festőművész marosvásárhelyi tanítványainak a kiállításáról szóló írásában rögzíti ezt Molter.
- Ugyanitt Nagy István „sívó rajzlekeit” emlegeti.
- 11 Kós Károly: Nagy István. Erdélyi Helikon, 1928. június, I. évf. 2. sz. 163–164.
- 12 Nagy István levelezéséből és visszaemlékezések: Sümei György: Nagy István. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.
- 13 Egy breviárium. Szerk.: Éri István. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém, 1973. 155.
- 14 A bajai Nagy István Képtár végül 1985-ben nyílt meg a korábban Rudnay Gyula vezette bajai művésztelep épületében, a Vojnich-kúriában.
- 15 Katalógusa: Viorica Herdean: Emlékiállítás Nagy István festőművész születésének 100. évfordulója tiszteletére. Művészeti Múzeum Marosvásárhely. Marosvásárhely, 1973.
- 16 Nagy István halálának 70. évfordulóján tartott szimpóziumon elhangzott megemlékezések. Csíkszereda, 2007. augusztus 2. Csíkszereda Kiadó, 2007.
- 17 Szabó András: Hargitáról Észak-Bácskába. Nagy István – Szabó Zsuzsa: A Csíki Székely Múzeum Nagy István gyűjteménye. Csíkszereda Kiadóhivatal, 2010.
- 18 Többször megjelent magyarul, pl. Pásztortűz, 1925. november 29. XI. évf. 24. sz. 517., Utunk, 1969. augusztus 8. XXIV. évf. 32. sz. 10.
- 19 Solymár István: Nagy István. Képzőművészeti Alap Kiadó, Bp., 1977. 67.